

BAŞLICA COĞRAFI İÇERİKLİ ATASÖZLERİ VE BUNLARIN MİLLİ KÜLTÜR AÇISINDAN ANALİZİ

Main Proverbs with Geographical Content and their Analysis in Terms of Turkish National Culture

Okan BOZYURT*

Nusret KOCA**

ÖZET

Doğal çevre şartlarının, insanın fizyolojik yapısından, ekonomik faaliyetine, beslenme, giyim, konut malzeme ve yapı şeklinden, yaşam tarzına ve kültürüne kadar çok çeşitli etkileri bulunmaktadır. Toplumların kültürleri içerisinde ise atasözlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Atasözlerine ilham kaynağı oluşturanların başında coğrafi unsurlar gelmektedir. Doğal olayların ve kavramların her biri insan yaşamını bir şekilde etkileyen bir olaya işaret eder ve toplumların yaşam biçimini yansıtır. Bu nedenle yaşam biçimleri ve doğa için söylenmiş atasözlerinin kapsamı çok geniştir. Bu çalışmada derlenen doğa için söylenmiş benzer atasözlerinin bazıları insanlar için uyarı, bazıları günlük hayatın işleyişine ilişkin bilgilendirici, bazıları öğreticidir. Bu nedenle atasözleri çevre-insan etkileşiminin analizinde de kullanılabilir özelliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Atasözleri, Doğal Çevre, İnsan Yaşamı, Türkler

ABSTRACT

Environmental conditions have various effects on human physical structure, economical activities, feeding, settlement-materials and building structure, life style and culture, ect... Proverbs play an important role in teh cultures of societies. Geographical factors are vital for proverbs. Each natural events and concept in proverbs is a sign of a real event affecting man's life and it reflects society's lifestyle. Therefore, lifestyles and proverbs articulated for nature is similar, and scope of the proverbs is very wide. In this study, some of the proverbs articulated for nature included in this study are caution, some are informative related to daily life and some are pedagogic. Therefore they have the feature that can be used in human-environment interaction.

Key words: Proverbs, Natural Environment, People Life, Turks, Turcoman

***

* Arş.Gör.Dr., AKÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, okan.bozyurt@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., AKÜ, Eğitim Fakültesi, OSAE Bölümü, nkoca@aku.edu.tr

GİRİŞ

Atasözleri en genel anlamıyla; anonim (söyleyeni belli olmayan, halka mal olmuş) özellik taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış sözler olarak tanımlanmaktadır (Gramer Terimleri Sözlüğü, 2003). Tüm Türk halkı tarafından ortak yaşam biçiminin canlı ifadeleri olarak kullanılan kültür ürünlerinin başında ortak özellikler taşıyan atasözleri gelmektedir. Bu ortak ve benzer atasözlerini oluşturan en önemli faktör bir zamanlar aynı coğrafi şartlarda yaşamış olmalarıdır. Çünkü aynı coğrafyada yaşamış veya hala yaşamaya devam eden insanların kültürel özellikleri de ortak ve benzerdir. Günümüzde değişik coğrafi yörelerde yaşamalarına rağmen, binlerce yıllık ortak geçmişleri olan, ortak değerleri paylaşan, belirli kültürel gelenekleri olan, Türk halkı geleneksel halk kültürünün ürünlerinden mânileri, ninnileri, ağıtları ve atasözlerini sözlü gelenekte yaşatarak yüzyıllar boyu varlıklarını korumuşlardır. Bu nedenle aynı coğrafyayı paylaşmış olan Türk topluluğu doğa için söylenmiş atasözlerinin büyük çoğunluğu benzer ve ortaktır.

Gerek coğrafi konumu, gerekse farklı yaşam bölgeleri nedeniyle birçok uygarlık ve medeniyete sahne olan Anadolu, aynı zamanda zengin bir halk edebiyatı kültürüne sahiptir. Nitekim bugün, geçmişten günümüze intikal eden pek çok fıkra, masal, deyim ve atasözü Anadolu halkına ilham kaynağı olmakta, günlük yaşamlarında onlara yol göstermektedir. Bunlardan bir bölümü de insanların tabiatla olan ilişkilerini yansıtmaktadır (Yazıcı ve Diğerleri, 2005: 415).

Atasözleri ve deyimlerde en çok vurgu yapılan alanların başında coğrafi unsurlar gelmektedir (Yaşar ve Örgü Yaşar, 2010: 587). Atasözleri ve deyimlerde en çok vurgu yapılan coğrafi unsurları; iklim, yeryüzü şekilleri, bitkiler ve sular oluşturmaktadır. Detaya inildiğinde ise ekonomik faaliyetler, toprak, erozyon, nüfus artışı göçler ve çeşitli çevre sorunlarını içeren atasözlerine rastlanmaktadır (Yazıcı ve Diğerleri, 2005: 415).

Çevre-insan arasındaki ilişkileri inceleyen coğrafya, bu atasözleri sayesinde çevre-insan etkileşiminin analizini de yapabilmektedir. Çünkü insanın yaşadığı doğal ve beşeri çevrenin özellikleri atasözlerine ilham kaynağı olmuştur. Bu nedenle atasözlerinin analizi geçmişte ve günümüzde çevre ile insan arasındaki ilişkileri belirlemede etkili olmaktadır.

1. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı; Türk halkı tarafından ortak kullanılan ve ilham kaynağı coğrafi unsurlar olan atasözlerinin analizidir. Çalışma bu alandaki ilk çalışmalardan biri olması nedeniyle önemlidir.

Bu çalışmada elde edilen veriler literatür taraması ve görüşme yönteminin birlikte kullanılmasıyla elde edilmiştir. Çalışmada başta Dünya Atasözleri ile Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü kitapları olmak üzere bu konuda yazılmış makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, bilimsel bildiriler ile yerel halktan görüşme yöntemiyle elde edilmiştir.

2. ATASÖZÜ

Atalardan günümüze kadar ulaşan, belirli bir yargı içeren, söyleyeni belli olmayan (anonim) düz konuşma içinde kullanılan sözlerdir (Baş, 2000).

Atasözlerinin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1-Halkın düşüncesini anlatır.

2-Ulusaldırlar.

3-Kişinin ruhuna hitap ederler.

4-Kesin tavırlıdırlar.

5-İnandırıcıdırlar.

6-Geniş halk kitlelerinin yüzyıllardan beri geçirdiği denemelerden ve bu denemelerden oluşan düşüncelerden doğmuşlardır.

7-Yalın sözlerdir, anlatımları açıktır.

8-Doğa olaylarının oluşunu bildirirler.

9-Ahlak aşularlar, ahlaklı olmayı öğretirler.

10-Bir veya iki cümleden meydana gelirler.

11-Birçoğunda mecaz vardır.

12-Atasözlerinde söz sanatları vardır.

13-Kelimelerin yerleri değiştirilemez. Değiştirildiği zaman değişik anlamlar ortaya çıkabilir.

14-Denenmiş sözler olduğu için doğruluğu herkes tarafından kabul edilir.

3. COĞRAFİ ANLAM TAŞIYAN ATASÖZLERİ VE ANALİZİ

Atasözleri içerisinde en çok vurgu yapılan coğrafi unsurların başında fiziki coğrafya elemanlarından “iklim, yeryüzü şekilleri, toprak, bitkiler ve suların geldiği, beşeri ve ekonomik coğrafya elemanlarından ise “nüfus artışı, göçler ve ekonomik faaliyetler” geldiği yukarıda belirtilmişti.

Bu çalışmaya konu olan ve coğrafi özelliklerin ilham kaynağı oluşturduğu atasözleri ve konuları şöyle sıralanmıştır.

3.1. Fiziki Coğrafya Konularıyla İlgili Olanlar

Coğrafyada fiziki coğrafya konuları içinde yer şekilleri ve oluşumu, iklim, bitki örtüsü, toprak vb. konular girmektedir.

3.1.1. İklimle İlgili Olanlar

1. Gök gürlemeden yıldırım çakmaz
2. Yel olmadan ot başı kıvıldamaz
3. Yel esmese yer çürür
4. Yelin işi savurmak, ateşin işi kavurmak.
5. Yaz yağmuru tez geçer

3.1.1. bölümünde iklimle ilgili olan atasözlerinden 1'nolu sözde anlatılmak istenen gök gürültülü yağışların oluşumuna değinilmiştir; şimşek ve yıldırım olaylarında hava aniden sıkıştığından bir gürültü meydana getirmektedir. Havanın sıkışması ise şimşek ve yıldırım esnasında havanın aşırı ısınmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan 2'nolu atasözünde ise rüzgârın itici gücünden bahsedilmektedir. Yine 3'nolu atasözünde anlatılmak istenen ise rüzgârların bitki tohumlarının yeryüzünde dağılması, bunun yanında bulut oluşumuna da katkıda bulunması nedeniyle yağış oluşumuna yol açması toprakta verimliliği sağlamaktadır. Yani rüzgâr olmasaydı toprakta üretimin ya çok düşük olacağı ya da hiç olmayacağı anlatılmaktadır. 5'nolu atasözünde vurgulanmak istenen ise yaz yağmurlarının, özellikle de kırkikindi yağışların kısa süreli oluşudur. Gerçekten de kırkikindi yağışları hem mevzi hem de kısa sürelidir.

3.1.2. Akarsularla ilgili olanlar

1. Akarsu çukurunu kendi kazar
2. Su gider, göle dolar
3. Su akar yolunu bulur.
4. Su damla damla, taşı deler

3.1.2 başlığı altında yukarıda ki atasözlerinde akarsuların aşındırma faaliyetleri veciz bir şekilde anlatılmaktadır. Nitekim bu atasözlerinde akarsuların yataklarını önce derine doğru, alçak bir araziye geldiğinde ise yana doğru aşındırmaya başladığını ve yer çekimine bağlı olarak suların hedef noktası olan deniz veya göllere kadar ulaşmaya çalıştığı belirtilmektedir. Yani yeryüzünde her şeyin bir doğal seyrinin olduğu vurgulanmaktadır.

3.1.3. Yer Şekilleri İle İlgili Olanlar

1. Çıktığın dağ yüksekse attığın taş uzak düşer.
2. Dağına göre kar yağar.
3. Dağ başı dumansız olmaz.
4. Dağ başında kar olur, er yığitte ar olur.

3.1.3. Bu atasözlerinin gerçek anlamı yükseltinin etkileridir. Yani yükseklikle beraber iklimin değişmesi, yağışların artarak kara dönüşmesi ve dağlarda genellikle sisli bir havanın hakim olması vurgulanmaktadır. Mecazi olarak ise yüksekliğin yüceliği, gücü ve dürüstlüğü simgelediği belirtilmektedir.

3.1.4. Çevre Sorunları ve Yeryüzündeki Döngü İle İlgili Olanlar

1. Damlaya damlaya göl olur, hiç damlamasa çöl olur.
2. Su damlası, altın tanesi.
3. Su olmayan yerde hayat yok.
4. Akarsu kir tutmaz.
5. Su akmazsa kirlenir.

Yukarıda 3.1.4. bölümünde yer alan atasözleri genel olarak suyun önemine dikkat çekmektedirler. İlk 3 atasözünde günümüz dünyasında su tasarrufunun öneminden bahsedilmektedir. Özellikle suyun hayat kaynağı olduğu vurgulanmaktadır. Hatta bu atasözlerinin içeriği "Mısır Nil'in hediyesidir" sözüyle de örtüşmektedir. 4 ve 5 nolu atasözlerinde ise akan suların durgun sulara göre kirliliğe karşı daha dirençli olduklarına işaret edilmektedir. Gerçekten de akarsuların güzergahları boyunca hem fiziksel, hem de biyolojik ve kimyasal olarak doğal arınma mekanizmalarına sahip oldukları bilinmektedir.

6. Çok yağış yeri bozar, çok söz ili.
7. Su çok gelirse arkını bozar.
8. Su akar taş kalır.

3.1. 4'deki 6, 7, 8 ve 9 nolu atasözlerinde ise seller, oluşumu ve etkileri konusuna değinilmektedir. Bu sözlerde erozyona dikkat çekilmektedir.

9. Ağaçlı obayı sel almaz.
10. Ağaçsız köy toz görünür.
11. Ağacı çok olan yer kuraklık görmez.
12. Yağmur yağar yollara, suyu dolar göllere

10,11 ve 12 nolu atasözlerinde bitki örtüsü ve ormanların önemine dikkat çekilmektedir. Ayrıca burada bitki örtüsünün su akışını frenlemesi olayı da vardır. Böylece bitki örtüsünün gür olduğu alanlarda sellenme olmamaktadır. 13 nolu atasözünde ise su döngüsü vurgulanmaktadır. Nitekim akarsular, göller ve denizlerden buharlaşan su daha sonra atmosferde yoğunlaşma sonucu yağış olarak yeryüzüne tekrar geri dönmektedir. Yeryüzüne dönen sular önce akarsulara ve nehirlere ardından tekrar göl ve denizlere karışmaktadır.

3.2. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Konuları İle İlgili Olanlar

Beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerinden atasözleri içerisinde en çok vurgu yapılanlar ise; nüfus artışı, göçler ve ekonomik faaliyetlerle ilgili konulardır.

3.2.1. Tarımla İlgili Olanlar

1. Bağı bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur,
2. Eken biçer, ekleyen görür,
3. Yere vermezsen vermez; Yaz yazığı, kış azığı,
4. Ekilmezse bitmez, aranmazsa bulunmaz:
5. Su, ürünün anası,
6. Susuz yer, kısır mal,
7. Yağmurla yer göğeri, alkışla er:
8. Gökten rahmet, yerden nimet, olur bereket,
9. Gök ağlamasa, yer gülmez,
10. Kar yağdı, ekme yağdı; yağmur yağdı, yağ yağdı.

3.2.1. başlığı altındaki 1,2,3,4 ve 5 nolu sözlerde toprağın bakımı ve işlenmesine vurgu yapılmaktadır. Bu sözlerdeki mecazi anlam ise çalışıp çaba sarfetmeden hiçbir kazanım elde edilemeyeceği şeklindedir. 6-11. atasözlerinde ise yağmur ve kar yağışlarının önemine vurgu yapılmakta ve yeryüzünde her türlü üretimin yağışlara bağlı olduğu belirtilmektedir.

3.3. Halk Takvimi ve Günlük Hayatın İşleyişi İle İlgili Olanlar Atasözleri

Halkın doğal ve kültürel özelliklerine göre oluştukları takvime halk takvimi denilmektedir. Oluşumlarında genelde düzenli bir biçimde yinelenen doğa olayları dinsel törenler, toplumsal ortamı etkileyen diğer toplumlarla ilişkiler, topluma getirilen bir yenilik, saygın bir kişinin ölümü gibi bir olaylar etkilidir. Halk takvimlerinin büyük çoğunluğunda yıl, kasım ve hıdrellez olmak üzere ikiye ayrılır. Kasım, kasım ayının başında başlar ve

hıdrelleze kadar yani 5 Mayıs tarihine kadar sürer; bu süre kış mevsimidir. Hıdrellez ise 6 Mayıs'ta başlar, kasıma kadar sürer bu yaz mevsimidir. Kış devresi 45'er günlük kasım, zemheri, hamsin adlı üç ana bölüme ayrılır. Tamamı 180 gün olarak kabul edilen kış devresinin ilk 135 günü yani kasım - zemheri - hamsin aylarına "sayılı" ya da "hesaplı" adları verilmektedir (www.takvim.com.tr 12.07.2009). Öte yandan kasım günlerinin başlamasından kısa bir süre sonra sıcaklıklar mevsim normallerinin üzerine yükselir ve bu döneme pastırma yazı adı verilir. Takvimlerde bu dönem genel olarak 12-26 Kasım tarihleri arası kabul edilmiştir. Bu sıcaklar ticari yönden çok önemlidir. Çünkü bu sıcaklarda pastırmalar dışarıda kurutulmaya bırakılır. Afyonkarahisar'da halk arasında pastırma yazı ile ilgili "Bastırma sıcakları pastırmadan yağ damlatır" sözü ile bu sıcakların etkili olduğu gözler önüne sermektedir (Özdemir, M. A., Bozyurt, O., 2006).

Öte yandan halk takviminde diğer önemli özdeyişler ve atasözleri; yıl içinde önemli iklimsel olayların yaşandığı sayılı günleri net bir şekilde anlatmaktadır. Başlıca sayılı günler ve bu sayılı günler ile ilgili sözler aşağıda verilmektedir.

Hamsin: Halk arasında sayılı doksandan denilen bir deyim söylenir. Sayılı doksan; erbain(40 gün) ve hamsin(50 gün) kelimelerinin ikisinin toplamıdır. İşte hamsin bu sayılı doksanın Ocak ile 21 Mart arasında ki 50 günlük kış mevsiminin ikinci dönemini oluşturmaktadır. Bu dönemde güneş ışınlarının düşme açısındaki artışa bağlı olarak sıcaklıklarda da artış gözlenir. Ancak bu dönemde de önemli soğuklar görülebilmektedir. Bu durum halk arasında şu sözlerle açıklanır; Hamsin zemheriye dermiş ki," sende ki kudret bende olsa kaynayan aşı dondururdum". Zemheri de hamsine dönüp," sen ben den kemsin" dermiş (Özdemir, M. A., Bozyurt, O., 2006). Bu sözlerden hamsinin zaman zaman zemheriden daha soğuk geçtiği anlaşılmaktadır. İzmir'de bu 50 günlük dönem havalar bir hayli karasız geçtiği için "hamsin kâh üşü, kâh ısın" denilmektedir. Hamsin in içerisinde cemreler düşer ve Kocakarı soğukları görülür.

Kocakarı soğukları (berde-1 acuz): 11 Mart ile 18 Mart arasında görülen kıştan kalan son soğuk günlerdir. Arapçada "berd"soğuk "acuz" kocakarı demektir. Koca karı soğukları da denen bu son soğuk günlerin halk arasında bir de hikâyesi anlatılır; vaktiyle yaşlı bir kadın Mart ayı gelipte havalar açınca yaylaya gitmeye karar verir. Köylünün ikazlarını dinlemek bir yana "Martı arkama attım, Nisan 1 önüme kattım. Allah izin verse de gideceğim izin vermese de" diyerek yola çıkar. Müthiş bir fırtına kopar. Kadın yüksek bir tepeye sığınır. Her gün birer keçisi ve en sonunda da kendisi ölür. Halk bu olaydan etkilenerek her yıl bu günlerde görülen soğuklara bu ismi verir.7 günlük koca karı soğuklarının her gününün özel adları ise şöyledir; Sın, Sinnaber, Vabır, Amir, Mutebir, Muallel, Matfiyülcemer.

Mart dokuzu(nevruz): Halk takviminde 22 Mart tarihinde görülen sayılı bir gündür. Orta Asya'da yaşayan Türkler, Anadolu Türkleri ve İranlıların yılbaşı olarak kabul ettikleri güne Farsça "Nev" (yeni) "Ruz" (gün) kelimelerinin birleşmesinden oluşan ve yeni gün anlamına gelen Nevruz adı verilir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu günler Nevruz-i Sultani, Sultan Nevruz, Sultan Navruz, Mart Dokuzu gibi adlarla anılmaktadır. Nevruz İzmir Urla'da Mart Dokuzu şenlikleri adıyla kutlanır. İzmir Tire'de Sultan Nevruz adıyla bilinir. Mart Dokuzu denilmesinin sebebi miladi 22 Mart gününün, Rumi 9 Mart gününe rastlamasındandır.

Nevruz farklı yörelerde değişik isimler anılsa da, tarımın bireylerin hayatında yoğun bir yer kapladığı yörelerde bir tür bolluk ve bereket törenidir.

Bu dönem aynı zamanda göçmen kuşların ülkemize geldiği bir dönem olmakla beraber bu durum halk arasında "Mart Martladı leylek yumurtladı" gibi sözlerle dile getirilmektedir. Ayrıca Mart Dokuzu günleri içerisinde Kırlangıç Fırtınası da görülmektedir.

Avrilin beşi soğuğu: 18 Nisan da görülür. Rumi takvime göre ise Avril (Nisan) ayının 5 inde görülen soğuklardır. Tarlada işlerin yoğun olarak yapılmaya başlandığı dönemde yaşanan ani soğukların toprağın işlenmesinde kullanılan öküzlerin ölümüne neden olabilecek kadar şiddetli olabileceği düşüncesi yaygındır. Bu durum halk arasında "korkma hamsinin kışından kork abrulun beşinden öküzü ayırır eşinden" sözüyle dile getirilmektedir. Bu nedenle bu soğuklara "camız kıran" da denilmiştir.

İzmir halkı için Nisan berekettir. Tabiata yeniden hayat veren Nisan bulutu(Ebr-i Nisan) bereketin sembolü olarak kabul edilir. Eski inanışa göre bu ay yağın yağmurlardan istiridyelerin (sade) karnına düşenler inciye, yılanların ağızına düşenler zehire dönüşürmüş.

Sitte-i Sevir soğuğu (öküz soğuğu): Halk takviminde yer alan ve önemli sayılı günlerden olan Sitte-i Sevir, güneşin boğa burcuna girdiği Nisan ayının 21 inde başlar ve 6 gün sürer. Arapça "sitte"altı "sevir" de boğa anlamındadır. Boğanın altılısı anlamına gelen bu dönme "öküz soğuğu" da denir. Bu soğukların en önemli özelliği havaların bu dönemde kısa süreler dâhilinde değişmesi bu da farklı özellikte ki hava kütlelerinin geliş sıklığı ile ilgilidir. Bununla ilgili halk arasında "Sitte-i Sevir kapıları çevir" denir.

Ağustos ayı: "ağustos'un onbeşi yaz, onbeşi kış." ifadesi kullanılır. Gerçekte Ağustosun ortalarından sonra güneş ışınlarının giderek eğik açıyla gelmeye başlaması ve gündüz sürelerinin giderek kısaltmaya başlaması ile yer depoladığı güneş enerjisini geri vermeye başlayarak sıcaklıklar düşmeye başlar ve bu durum atmosfere yansır: Geceler serin, gündüzler sıcak geçer. Polar hava kütleleri ise etki alanlarını yavaş yavaş güneye doğru genişletmeye başlar. Buna karşılık Basra alçak basıncı ve Azor yüksek basıncı etki alanlarını daraltmaya başlar.

3.4. Yerleşmelerle İlgili Olanlar

Dağın eteğinde ev kurarsan sel alır: Yerleşmelerin yerinin doğru seçilmesi gereğine işaret edilmektedir.

3.5. Coğrafi Ve Doğa Öğeleri Kullanarak Sosyal Yaşama Dair Öğütler İle İlgili Diğer Örnekler

Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur: Büyüklerin küçükler üzerinde büyük bir etkisi vardır. Çocuklar, çokluk büyüklerini örnek alırlar. Onlardan ne görürlerse onu yapmaya çalışırlar. Bu sebeple, anne-babanın çocuklar, büyüklerin de küçükler üzerindeki etkisi, eğitim açısından oldukça önemlidir.

Ağacı kurt, insanı dert yer: Ağaç kurdu, içine yerleştiği bir ağacı veya tahtayı özünden, içten içe yiyerek çürütür ya da kurutur. Dert ve üzüntü de tıpkı ağaç kurdu gibidir. İnsanı içten içe yıpratır, dayanıksız kılar.

Ağaç kökünden yıkılır: Ağacı ayakta tutan, onu toprağa bağlayan kökleridir. Dolayısı ile ağacı hem besleyen hemde ayakta tutan kökleridir. Bir aile, toplum ya da düzen de tıpkı ağaç gibidir. Onu da ayakta tutan bir temel (kök) vardır.

Ağaç yaprağı ile güzeldir (gürler): Bir ağacı güzel gösteren, verimli kılan, canlı tutan yaprakları, çiçekleri ve meyveleridir. Varlığını ancak bunlarla kanıtlar. İnsanlar da böyledir. İnsan ailesi, çocukları, yakınları ve dostları ile bir bütün oluşturup varlık gösterebilir. Eğer bunlardan mahrum olursa yapraksız, çiçeksiz ve meyvesiz bir ağaç gibi kalır.

Ağaç yaş iken eğilir: Çocuklar mutlaka küçük yaşta eğitilmelidirler. Bu yaşlarda işlenmeye, her türlü bilgiyle donatılmaya elverişlidirler. Zaman geçip de büyüdükçe eğitilmeleri zorlaşır. Yaşlı insan kolay kolay eğitilmez. Onlar tıpkı kuru bir ağaç gibidirler. Bu sebeple onlara yeni bir davranış kazandırmak oldukça zordur.

Her ağacın meyvesi olmaz: Bu sözün gerçek anlamı gayet açıktır. Yani yeryüzünde bir çok ağaç çeşidi olmasına karşın sadece bazı ağaçlar meyva verir. Mecaz olarak ise bu atasözlerinde her şeyin dış görünüşüne aldanmamak gerektiğine işaret edilmektedir.

Her ağaçtan kaşık olmaz: Kimi nesne, iş ya da durumun kendine has bir özelliği vardır. Bu bakımdan özelliği bulunan bir şey için herhangi bir malzeme, madde veya kimse kullanılamaz. Görünüşe aldanmamalı, uygun olan seçilmelidir.

Yaş kesen, baş keser: Ormanı meydana getiren ağaçlar bir memleketin can damarıdır. Yeşil tabiat, berrak su, temiz hava, yağmur ve yaban hayatı ağaçla birlikte vardır. Ağaçsız kalan yer kısa zamanda çöle döner, hayat orada son bulur. Öte yandan, ağaç memleket ekonomisine de sayısız katkılarda bulunur. Hem ekolojik denge, hem de iktisadi hayat açısından

ağacı koruma görevi bir zorunluluktur. Bu bakımdan bir ağacı boş yere kesen, insan hayatına kıymış gibi suç işlemiş olur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günlük hayatta çok geniş ve çeşitli anlamlarda kullanılan atasözlerinde az sözle çok şey anlatılır ve en çok başvurduğumuz sözel kaynaklardır. Günlük hayatta kullanımında bazıları güldürmek, bazıları düşündürmek, bazıları öğüt vermek, bazıları uyarmak ya da insanları bilgilendirmek amacıyla kullanılır. Yine öğüt vermek, örnek göstermek, sözüme güç katmak, düşüncelerimize delil bulmak, duygu ve düşüncelerimizi en kısa yoldan belirtmek istediğimizde atasözlerinden yararlanırız (TDE Ans, 1977). Bu anlamda her atasözü bir genel kural, bir düstur niteliğindedir ve sosyal olaylar, doğa olayları, töre, din ve felsefe, gelenek ve görenekler atasözlerine sık sık konu olmaktadır (Alkayış,2009). Türk ve Türkmen Atasözlerinde de benzer yaşam biçimleri gereği en çok vurgu yapılan alanların başında coğrafi unsurlar gelmektedir. Coğrafi unsurlar arasında da en basta sayılabileceklerden bazıları ise Fiziki Coğrafya elemanlarından “iklim”, “yeryüzü şekilleri”, “toprak”, “bitkiler” ve “sular” oluşturmaktadır. Bununla birlikte Beşeri ve Ekonomik Coğrafya elemanlarından “nüfus artışı”, “göçler” ve “ekonomik faaliyetler” başlıca esin kaynağı olarak atasözlerinde işlenmiştir Ayrıca atasözlerinde çeşitli “çevre sorunları ve çevreye duyarlılık” da yaygın olarak dile getirilmektedir (Yaşar ve Yaşar, 2007). Doğal çevre ve insan birbirinin ayrılmaz bir parçası olduğundan doğa için söylenmiş atasözleri de gerçek hayatı yansıtmaları, insana yol göstermesi, zaman zaman onu uyarması ve bilgilendirmesi bakımından dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Türk halkına ait doğa için söylenmiş ortak atasözleri incelendiğinde yağmur, kar, rüzgâr, su, akarsu, dağ vb. kavramlarının çok kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramların geçtiği atasözleri de insan yaşamını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen coğrafi koşullarla ilgilidir. Doğaya ait atasözleri günlük hayatta kullanılırken mecazi anlamıyla birlikte kullanılmaktadır. Ancak bu atasözleri aynı zamanda bir coğrafi gerçeği de ifade eder. Bu çalışmada derlenen Türk halkının ortak olarak kullandığı doğa için söylenmiş atasözleri de diğer başka atasözlerinde olduğu gibi insanlara uyarıcı, yol gösterici, günlük hayatın düzenlenmesine ilişkin bilgilendirici, doğal olay ve olguların işleyişine dikkat çekici özelliklere sahiptir. Giderek şehirleşen ve bu sebeple doğayla bağlantısı önemli ölçüde azalan nüfusumuz için atasözlerimizin önemi her geçen gün daha da artmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAROĞLU, Türker. (1992). *Türk Atasözleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ACAROĞLU, Türker. (2006). *Dünya Atasözleri*, Ankara: Referans Yayıncılık.
- AKSOY, Ö. Asım. (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- ALBAYRAK, Nurettin. (2004). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: L&M Yayınları
- ALKAYIŞ, M. Fatih. (2009). Dini İçerikli Atasözleri Üzerine, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (www.esosder.org), 8 (27), 287-292.
- BAŞ, Bayram. (2002). "Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanılması", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:12 (2), 60-68.
- BAŞIBÜYÜK, Adem, AKPINAR, Erdal, (2010). "Erzincan Atasözlerinin Coğrafi Analizi". *Turkish Studies*, Volume 5/2, s: 863-877.
- DEMİREL, Özcan. (1999). *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- GÖKÇEYOĞLU, Mustafa. (1997). *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Lefkoşa.
- GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ (2003). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- GÜNGÖR, Harun., ARGUNŞAH, Mustafa. (1991). *Gagauz Türkleri Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜNGÖRDÜ, Ersin. (1999). *Coğrafya' da Öğretim Yöntemleri İlkeler Ve Uygulamalar*, Ankara: Özcan Ofset.
- GÜMÜŞ Muhittin., KÜRENOV, Sapar. (1995). *Türkmen Atasözleri*, Ankara. Engin Yayıncılık.
- HAMDİ Hasan. (1997). *Makedonya Ve Kosova Türklerinde Kullanılan Atasözleri Ve Deyimler*, Ankara: TDK Yayıncılık.
- KUŞÇU, Ülkü., KUŞÇU, Hüseyin. (1989). *Atasözleri Ve Deyimler*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayıncılık.
- NİMETULLAH, Hafız. (1989). *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, İstanbul: AST Yayıncılık.
- NİYAZOW Saparmurat. (2006). *Mukaddes Ruhnama*, Ashgabat: Turkmenistan State Publication Services,
- ÖZDEMİR, M. Ali, BOZYURT, Okan. (2006). "Afyonkarahisar Halk Takviminin Sıcaklık Verileri İle Karşılaştırılması", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı.15, 53-82, Erzurum.
- SAKAOĞLU, Saim., ALPTEKİN, A. Berat. (2006). *Türk Halk Edebiyatı (Ders Notları)*. Konya.
- SARICA, Salih. (2004). *Atasözleri Ve Özdeyişler*. İstanbul. Fil Yayınevi.
- SOYKUT, İ. Hilmi. (1974). *Türk Atasözleri Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları.

- YARDIMCI, Mehmet. (1998). "Makedonya Ve Diğer Türk Yurtlarında Söylenen Ortak Atasözleri Ve Deyimler". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6, 739-750.
- YAŞAR, Okan., ÖRGE YAŞAR, Funda. (2007). "Çanakkale Atasözleri Ve Coğrafi Analizi". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 95-105.
- YAŞAR, Okan., ÖRGE YAŞAR, Funda. (2010). "**Orta Karadeniz Bölümü İleri Atasözleri ve Deyimlerinde Coğrafi Unsurlara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 3 Sayı : 11 s. 586-598.
- YASEN, Saidula. (2006). *Uygur Atasözleri A, E Maddeleri* (Metin-Çeviri-Açıklama). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YURİY, Vasilyev., KİRİŞÇİOĞLU, M.Fatih., KİLLİ, Gülüm. (1996). *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, İstanbul: Anka Yayınevi.
- www.takvim.com.tr/halk_takvimi.php-önbellek-benzer adresinden 12.07.2009 tarihinde indirilmiştir.

VASIF ÜLKÜ RENKLİ ANSİKLOPEDİK DUVAR TAKVİMİ
SAATLİ MAARİF TAKVİMİ